

Spisy dozoru Prokuratury SSSR a československé oběti politických represí

Mečislav Borák, Zdeněk Jirásek

In: *Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918-1956). Sborník studií. Část I. – Vězni a popravení.* Opava, Slezské zemské muzeum a Slezská univerzita 2007, s. 237-252). ISBN 978-80-86224-64-0 (Slezské zemské muzeum), ISBN 987-80-7248-428-7 (Slezská univerzita).

V této dílčí studii se pokusíme stručně nastínit tradice prokurátorského dozoru v SSSR a charakterizovat jeden z nově přístupných fondů Státního archivu Ruské federace v Moskvě (GARF), který tvoří spisový materiál prokurátorského dozoru Prokuratury SSSR. Posoudíme zvláště jeho využitelnost pro zkoumání osudů obětí politických represí, a uvedeme několik konkrétních příkladů, kdy spisy tohoto fondu pomohly najít některé československé oběti represí. Stručně se zmíníme rovněž o využitelnosti fondu i pro jiná témata z novodobých dějin československo-sovětských vztahů. V teoretických částech studie jsme vycházeli především z analýzy fondu vytvořené k výzkumnému projektu evidence obětí politických represí v bývalém SSSR,¹ a z podobně koncipované předmluvy k vydanému katalogu spisů z tohoto fondu z let 1953-1991.²

Prokurátorský dozor nad činností vyšetřovacích orgánů a průběhem soudního řízení byl spolu s dalšími atributy předrevoluční justice zrušen již dekretem sovětské vlády ze 22. listopadu 1917, který slíbil vytvoření nových volených soudně-vyšetřovacích institucí na širokých demokratických základech. Zároveň předpokládal i vznik speciálních institucí pro boj s kontrarevolucí.³ Ty vznikly poměrně rychle, ale zavedení prokurátorského dozoru bylo v letech občanské války a krvavého teroru obtížné, a sovětský režim to ani nepovažoval za účelné. Usnesení ústředního výboru komunistické strany „O revoluční zákonnosti“ ze 25. října 1918 bylo sice pokusem o kontrolu orgánů politické policie, Všeruské mimořádné komise (VČK), ale mělo jít jen o

---

¹ EDELMAN, O. V. : Dela po nadzornomu proizvodstvu Prokuratury SSSR kak istočnik po istorii političeskich repressij. In: *Materialy k seminar-treningam.* Sbornik materialov dlja učastnikov partnerskoj seti proekta „Vozvraščennyje imena“. Sost. V. M. Kirillova. Nižnij Tagil 2002.

² KOZLOV, V. A., MIRONENKO, S. V., EDELMAN, O. V.: Predislovije. In: *58¹⁰. Nadzornyje proizvodstva Prokuratury SSSR po delam ob antisovetskoj agitacii i propagande.* Mart 1953-1991. Annotirovannyj katalog. Moskva 1999.

³ *Dekrety Sovetskoj vlasti.* T. 1. Moskva 1957, s. 125-126.

kontrolu politickou, nikoliv právní. Normální soudní řízení pořád neexistovalo, VČK měla dál právo střílet podezřelé z přestupků vůči sovětské moci. Nespadala pod kontrolu justičních orgánů, její činnost řídily a regulovaly výhradně příkazy nejvyššího stranického vedení. Podle dekretu Všeruského ústředního výkonného výboru (VCIK, který byl až do roku 1936 nejvyšším orgánem moci v zemi) ze 12. dubna 1919 „O revolučních tribunálech“ vznikl při VCIK Odvolací tribunál, který měl rozhodovat o stížnostech a protestech vůči rozhodnutím revolučních tribunálů. Pro zvláštní revoluční tribunály VČK a revoluční vojenské tribunály však možnost odvolání neplatila. Až ve změněných podmínkách s koncem občanské války a nástupem „nové ekonomické politiky“ se objevila potřeba vytvořit normy, které by regulovaly vztahy mezi VČK a Lidovým komisariátem spravedlnosti, včetně uzákonění jeho dozoru nad vyšetřovacím aparátem VČK. Došlo k tomu až „Nařízením o prokurátorském dozoru“, vydaným VCIK v roce 1922. Prokurátor měl dávat souhlas k vazbě obviněných, pokyny k vyšetřování, rozhodovat o předání případu k soudu či o přerušení řízení. V souvislosti s přijetím trestního zákoníku v témže roce se objevila snaha o omezení moci mimosoudních orgánů a zavedení formální zákonnosti. „Nařízením o organizaci soudů“ ze října 1922 mělo posílit funkci soudů, územní revoluční výbory byly rušeny a jejich případy měly rozhodovat obecné soudy guberniální a Nejvyšší soud (vojenské revoluční tribunály však působily dál). Lidový komisariát spravedlnosti měl dohlížet na dodržování zákonnosti v činnosti Státní politické správy (GPU), jak se přejmenovala VČK. Ústava SSSR z roku 1924 zaváděla lidové komisariáty spravedlnosti na úrovni jednotlivých republik, dozor nad soudy měl vykonávat Nejvyšší soud SSSR. Mimosoudní orgány Sjedené státní politické správy (OGPU) však postupně opět posilovaly svou moc až k roku 1930, kdy jejich „trojky“, tříčlenné senáty s delegovanou pravomocí soudního kolegia OGPU, začaly provádět masové represe v souvislosti s násilnou kolektivizací.⁴

K dočasnému zmírnění teroru došlo v roce 1933 v souvislosti se změnou mezinárodní situace a se snahou sovětského režimu o vylepšení svého obrazu v očích Západu. Instrukce tajemníka ÚV VKS(b) Stalina a předsedy Rady lidových komisařů Molotova z 8. května 1933, určená stranickým pracovníkům, orgánům OGPU, soudu a prokuratury zdůrazňovala, že je nezbytné zajistit dodržování instrukce z roku 1922 o systému prokurátorské kontroly nad průběhem zatčení a vazby. Zároveň však uvedla, že orgány OGPU předběžný souhlas prokurátorského dozoru nepotřebují, když jde o

---

⁴ Blíže viz např. MALKO, A. V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň v Rossii*. Istorija. Politika. Pravo. Moskva 2003, s. 115-145.

„teroristické činy, výbuchy, žhářství, špionáž, přeběhlíky, politický banditismus a kontrarevoluční protistranická uskupení“.⁵ I když tedy instrukce naoko kritizuje „metodu masových a neopodstatněných zatčení“, jejichž provádění „musí být omezeno a přísně kontrolováno příslušnými orgány“, zároveň předvídá, že třídní boj se bude „nevyhnutelně vyostřovat“, a proto je zapotřebí „zlepšit staré způsoby boje, zracionalizovat je a učinit naše údery přesnějšími a organizovanějšími“. K této hrozbě, předjímající období „velkého teroru“ z konce třicátých let, patřila i další opatření omezující samostatnost soudů a zavádějící do justice centralizovaný totalitní systém. Rozhodnutí CIK SSSR „O rozšíření pravomoci Nejvyššího soudu SSSR“ ze 13. září 1933 výrazně omezilo kompetence Nejvyšších soudů svazových republik a zavedlo nad nimi kontrolu. Podobný význam mělo i rozhodnutí CIK SSSR ze 17. 12. 1933 „Nařízení o Prokuratuře SSSR“. Formálně mělo posílit kontrolu dodržování zákonnosti bezpečnostními orgány zavedením funkce Prokurátora SSSR, jemuž měli nyní být podřízeni prokurátoři svazových republik. Vrchní soud SSSR předal svou dozorní funkci Prokuratuře SSSR, což dovršilo centralizaci soudního a bezpečnostního aparátu a usnadnilo pozdější masové represe.⁶ Ústava SSSR z roku 1936 sice uváděla, že soudnictví v zemi provádějí nezávislé soudy, ale naprostou většinu státních obětí z let „velkého teroru“ měly na svědomí opět mimosoudní orgány bezpečnosti, která pod názvem Hlavní správa státní bezpečnosti (GUGB) byla od roku 1934 součástí nově vzniklého NKVD SSSR (Lidový komisariát vnitra).⁷ Poté, co byla politická opozice v zemi zlikvidována, byl 16. srpna 1938 přijat nový zákon „O organizaci soudnictví SSSR, svazových a autonomních republik“. Odvolával se na ústavu, vyhlašoval nezávislost soudů a zajištění práva na obhajobu, ale též omezoval právo na prošetření rozsudků trestu smrti a vznesení protestu pouze na prokurátora SSSR, prokurátory svazových republik, předsedu Nejvyššího soudu SSSR a předsedy Nejvyšších soudů svazových republik, což ztěžovalo obranu nevinně odsouzených. Zvláštní soudy, které byly největším nástrojem teroru, zrušilo až nařízení Rady lidových komisařů a ústředního výboru VKS (b) ze 17. listopadu 1938 „O vazbě, prokurátorském dozoru a vedení vyšetřování“.⁸

⁵ Text instrukce viz např. *Krasnyj terror v gody graždanskoj vojny. Po materialam Osoboj sledstvennoj komissii po rassledovaniju zlodejanij boľševikov*. Moskva 2004, s. 441-449.

⁶ MALKO, A. V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň v Rossii*, c. d., s. 144-145.

⁷ Původní Lidový komisariát vnitra RSFSR byl v roce 1930 zrušen a jeho funkce byly předány jiným resortům, především GPU. Viz IVANOVA, G. M.: *Istorija GULAGa 1918-1958. Social'no-ekonomičeskij i politiko-pravovoj aspekty*. Moskva 2006, s. 109.

⁸ MALKO, A. V., ŽILCOV, S. V.: *Smertnaja kazň v Rossii*, c. d., s. 159-160; text nařízení a následujícího příkazu č. 00762 lidového komisaře vnitra L. Beriji viz např. *Butovskij poligon: 1937-1938 gg*. Kniga pamjati žertv

V systému politické justice, jaký byl v SSSR zaveden, byl prokurátorský dozor nad dodržováním zákonnosti značně omezený. Nejvyšší politické vedení sice mělo zájem o alespoň nějakou kontrolu bezpečnostních orgánů, zároveň však prokuraturu využívalo jako vhodný nástroj k prosazování svých zájmů. Dílčí protesty prokurátorů, které se občas objevily, nemohly zavedený systém ovlivnit, a prokuratura jako celek svou autoritou nezákonnosti spíše kryla. Právě prokurátoři vystupovali jako žalobci zmanipulovaných procesů a účastnili se i rozhodování mimosoudních orgánů, ignorovali nezákonné vyšetřovací metody, i když o nich věděli, dávali vyšetřovatelům nevyplněné formuláře zatýkacích rozkazů, nebo je podepisovali zpětně, a formálně potvrzovali závěry obvinění. Řídili se spíše názorem prokurátora A. J. Vyšinského, který stál v čele Prokuratury SSSR právě v době nezákonností na konci 30. let: „Zákon netvoří jen právní stránka... Náš zákon se odlišuje tím, že v něm převládá faktická stránka, a právní nabývá na síle jen pokud odpovídá faktickým vztahům... Správně si osvojit princip sovětského práva znamená vyznačit si takovou linii své práce, která odpovídá úkolům, zájmům a dílu socialistické výstavby.“⁹ Rozhodování orgánů bezpečnosti, prokuratury i soudů bylo jen zástěrkou skutečného stavu, v němž o všech politicky významných záležitostech bezpečnosti a justice rozhodovalo výhradně politbyro ÚV VKS (b), jež si k tomu účelu zřídilo už v polovině 20. let zvláštní komisi. Represivní politiku státních orgánů tedy posuzovalo, organizovalo a určovalo nejvyšší stranické vedení.¹⁰

Prokuratura měla formálně dohlížet na vyšetřování vedené orgány státní bezpečnosti, schvalovat zatčení, prohlídky, omezení poštovního styku, prodloužení lhůty vyšetřování aj., a také provádět dozor nad dodržováním zákonnosti v činnosti soudních orgánů. Každé vyšetřování, bez ohledu na složku, která ho prováděla, měl provázet dozor příslušných orgánů prokuratury. Vykonávala ho speciální oddělení prokuratury na místní (oblastní), republikové i svazové úrovni. Prokurátory těchto oddělení schvalovaly do funkce stranické výbory příslušné úrovně (např. v ústředním aparátu ústřední výbor VKS/b/) a očekávalo se od nich, že budou působit především v zájmu orgánů státní bezpečnosti. Podnětem k zavedení dozoru se však mohla stát i dodatečně stížnost odsouzeného, jeho rodiny či obhájce, nebo žádost o prošetření věci, přičemž lhůta promlčení nebyla stanovena. Prokuratura mohla dozorovat jak probíhající vyšetřování, tak prošetřovat staré rozsudky, například pro rehabilitaci. To působí jistý

---

političeských repressij. T. 7., Moskva 2003, s. 312-317.

⁹ KUDRJAVCEV, V., TRUSOV, A.: *Političeskaja justicija v SSSR*. Moskva 2000. s. 287-292.

¹⁰ MOZOCHIN, O. B.: *Pravo na repressii. Vnesudebnyje polnomočija organov gosudarstvennoj bezopasnosti (1918-1953)*. Moskva 2006, s. 56-57, 193-194.

zmatek v evidenci spisů, které jsou řazeny chronologicky nikoliv podle rozsudků, ale podle data zavedení spisu. Např. spisy týkající se předválečných obětí represí lze najít též v poválečných částech fondu, neboť vznikly až v souvislosti s rehabilitací obětí.

Spisy dozoru Prokuratury SSSR byly již před několika lety převedeny do GARFu, kde vytvořily zvláštní fond č. 8131, rozdělený do dvou částí: soupis (*opis'*) 31 zahrnuje spisy dozoru z let 1938-1965, soupis 36 spisů z let 1966-1991. V obou částech fondu se nachází celkem přes sto tisíc spisů. I když Prokuratura SSSR vznikla už v roce 1933 a zformovala se do konečné podoby v roce 1936, pocházejí první spisy až z konce 30. let a jsou značně torzovité, teprve od roku 1940 je evidence úplnější. Neznamená to však, že je úplná. Zpracovatelé druhé části fondu např. odhadli úplnost spisů osob odsouzených za protisovětskou agitaci a propagandu z let 1957-1985 na zhruba 60 procent,¹¹ u starších spisů bude procento úplnosti mnohem nižší. Spisy ve zmíněných soupisech jsou seřazeny do skupin podle jednotlivých let jejich vzniku. Společně se spisy zvláštního oddělení Prokuratury SSSR jsou ve fondu uloženy i spisy Hlavní dopravní prokuratury, jež působila v odvětví železniční, námořní a říční dopravy až do roku 1957. Orientace ve fondu je bohužel velmi obtížná, protože prokuratura sice předala archivu spisy, ale ponechala si abecední kartotéky osob, na něž byly spisy vedeny. K dispozici jsou tedy pouze zmíněné soupisy řazené chronologicky podle doby vzniku spisu, jež obsahují jen údaje o příjmení, jménu a jménu otce dotyčné osoby, a stručný důvod obvinění. Archivní katalogy spisů se teprve vytvářejí.

Do kompetence dozoru zvláštního oddělení Prokuratury SSSR spadaly kromě případů antisovětské agitace a propagandy též např. nelegální přechody státních hranic, podloudnictví, spolupráce s okupanty za Velké vlastenecké války, tzv. banditismus (zvl. ukrajinský a pobaltský), útoky na veřejné činitele, aktivita některých církví a sekt (svědkové Jehovovi, baptisté, adventisté), později též ekonomická kriminalita a spekulace. Případy špionáže jsou ve fondu jen výjimečně, a to jen nevýznamné, spadaly totiž do kompetence vojenských tribunálů a Vojenského kolegia Nejvyššího soudu SSSR, takže u nich dozor vykonávala Hlavní vojenská prokuratura. Ta sice byla součástí Prokuratury SSSR (hlavní vojenský prokurátor byl náměstkem generálního prokurátora SSSR), ale vedla si vlastní archiv.

Obsah spisů prokurátorského dozoru odpovídá důvodům jejich vzniku. Pokud šlo o dozor v souvislosti se zahájením trestního řízení, převažují dokumenty o průběhu vyšetřování, kopie obvinění a rozsudku, někdy i kopie výslechových protokolů,

¹¹ KOZLOV, V. A., MIRONENKO, S. V., EDELMAN, O. V.: Predislovije. In: 58¹⁰, c. d., s. 6.

rozhodnutí o zatčení a prohlídkách, odborné posudky, úřední korespondence. Vyšetřovatel musel např. prokuratuře hlásit, jaké jsou výsledky šetření, a zdůvodnit, proč je zapotřebí prodloužit lhůtu vyšetřování. Pokud spis vznikl na základě stížnosti na nezákonné odsouzení, seznámil se pracovník prokuratury s vyšetřovacím spisem a sestavil přehled o vývoji kauzy včetně rozhodnutí a závěrů posuzujících všechny okolnosti případu. Tato analýza patří k nejhodnotnějším částem spisu, protože sjednocuje a doplňuje potřebné údaje o odsouzeném (o datu a místě narození, vzdělání, zaměstnání, bydlišti, účasti ve válce, a také o národnosti, což je pro náš výzkum mimořádně důležité), i o průběhu řízení (o zatčení, obvinění podle paragrafů trestního zákoníku, soudu, rozsudku). V závěrech prokurátory lze najít i citace z výpovědí svědků a obviněného, či z dokumentů, jež jsou předmětem žaloby. Nakonec musel pracovník prokuratury rozhodnout o opodstatněnosti odsouzení nebo podané stížnosti, a své rozhodnutí musel zdůvodnit. Pokud rozhodl, že rozsudek byl vyneseno oprávněně (a taková byla naprostá většina rozhodnutí), bylo stěžovateli zasláno formální zamítnutí dalšího prošetřování (stížnost byla zamítnuta jako neopodstatněná). Pokud shledal, že obvinění nebylo dostatečně prokázáno, obrátil se k příslušným soudním instancím s protestem, na jehož základě bylo řízení obnoveno.

Někdy se oba přístupy ke vzniku spisu prolínají a spis, který vznikl pro potřeby obvyklého dozoru, dále pokračoval na základě stížností. Ne vždy se ale nové dokumenty příkládaly k původnímu spisu, někdy vznikaly v téže záležitosti spisy nové, což badatelům ztěžuje orientaci. Spisy bývají obvykle zakončeny odpovědí prokuratury na poslední stížnost. Znamená to, že až na výjimky neobsahují informace o tom, kde a jak dlouho si odsouzený odpykával trest, či kdy byl propuštěn. Podobné informace se mohou objevit spíše ve stížnostech, jež jsou svéráznou a zajímavou součástí spisu. Na rozdíl od úředních dokumentů státních orgánů nahlíží na případ ze zcela jiného zorného úhlu, podávají argumenty ve prospěch obžalovaného a někdy až teprve z nich lze pochopit, v čem spočívala „protisovětskost“ jeho výroků, chování či jednání. Stížnost vypovídá o osobnosti stěžovatele, o jeho vzdělání, původu. Je však třeba vzít v úvahu i poměrně častý jev, že stížnost za odsouzeného psal někdo z jeho spoluvězňů, který byl v tomto prostředí pokládán za odborníka na styk s úřady. Pracovník prokuratury musel pečlivě třídit a porovnávat protichůdné informace, aby mohl objektivně posoudit, která z nich je blíže k pravdě. Ve stížnostech psaných příbuznými odsouzených je obvykle méně informací o případu, spíše se dovolávají morálních kvalit odsouzeného a jeho

zásluh o stát a režim, či emociálně zdůrazňují svízelnou rodinnou situaci, způsobenou jeho zatčením. Stížnosti sestavené advokátem jsou naopak příliš úřední a strohé, a všímají si spíše formálních stránek procesuálního charakteru.

Ve spisech se objevují i hlášení prokuratury Nejvyššímu soudu SSSR, vedení strany a státu. Šlo o případy, kdy stížnost odsouzeného či jeho rodiny byla adresována činitelům nejvyšších orgánů, a ti vznesli dotaz na prokuraturu. Poté obvykle následovalo podrobné přezkoumání případu, jak o tom svědčí spisy označené červeným razítkem s textem „zvláštní kontrola“.¹² V některých případech však Nejvyšší soud SSSR vystupoval přímo jako nejvyšší soudní instance k prozkoumání případu, a sám také rozhodoval podanou stížnost. Vznikly tak soubory materiálů analogických ke spisům dozoru prokuratury, avšak mnohem méně důkladných. Spisy dozoru Nejvyššího soudu obvykle obsahují kromě samotné stížnosti jen kopii rozsudku, vyjádření prokurátora a kopii vyneseneho rozhodnutí. Na rozdíl od spisů prokuratury v nich nešlo o podrobné posouzení případu, většinou zde jsou jen o kopie týchž dokumentů. Rozdílné mohou být jen stížnosti, ale i ty se obvykle rozesílaly v podobném znění k různým instancím. Ze spisů Nejvyššího soudu SSSR tak lze získat méně informací než ze spisů prokuratury, navíc se týkají podstatně menšího množství případů.¹³

Spisy prokurátorského dozoru jsou pro výzkum politických represí zajímavým a cenným pramenem. Mohou však historikům sloužit jen jako pramen druhotný, neboť sestávají především z kopií dokumentů, a z valné části z jejich přepisu a přepracování úředníky zvláštního oddělení prokuratury, takže prvotním pramenem stále zůstávají vyšetřovací spisy. Ty však byly předány do státních archivů jen výjimečně, takže zůstávají v archivech resortu Ministerstva vnitra a Federální bezpečnostní služby, kde jsou pro badatele takřka nedostupné. Než k nim bude umožněn normální badatelský přístup, mohou v některých případech pomoci spisy prokurátorského dozoru. Podmínky přístupu k dokumentům uloženým ve státních archivech jsou vůči badatelům mnohem přívětivější. Tato shovívavost k badatelům však souvisí především s tím, že spisy prokuratury jsou mnohem méně podrobné než spisy vyšetřovací, a neobsahují utajované informace např. o udavačích, agenturní síti spolupracovníků bezpečnosti aj. Pokud se v nich podobné informace objevily, spisy nebyly do státního archivu předány (údajně šlo o 9-12 % spisů). Ostatně neznáme ani všechna kritéria, podle nichž se výběr

¹² EDELMAN, O. V.: Dela po nadzornomu..., c. d., s. 232.

¹³ Spisy Nejvyššího soudu SSSR byly také již předány do Státního archivu Ruské federace v Moskvě (dále GARF), kde tvoří fond č. 9474, soupisy 39 až 41.

dokumentů určených k utajení prováděl. Také z porovnání množství pořadových čísel udělených spisům v jednotlivých letech je vidět, že ve skutečnosti bylo předáno mnohem méně spisů. Některé byly patrně vyřazeny již samotnými pracovníky prokuratury, zvláště v případech, kdy zavedený spis neměl další pokračování (např. proto, že reakce prokuratury nebyla nutná, nebo že došlo ke sloučení spisů).¹⁴

Můžeme tedy uzavřít, že spisy dozoru prokuratury, přes všechny své nedostatky a zjevně neúplné informace představují poměrně ucelený výtah z vyšetřovacích spisů, takže rozhodně stojí za to se jimi zabývat, zvláště když primární materiály nejsou dosud badatelům k dispozici. Pokusili jsme se proto o zjištění, zda v nich lze nalézt případy politických perzekucí československých občanů. Protože dosud není k dispozici kartotéka osob, na které byly spisy prokurátorského dozoru zavedeny, nemohli jsme zjistit ani národnost či státní příslušnost těchto osob, ani vycházet třeba z údaje o místě jejich narození. Nezbylo tedy, než se uchýlit k pracné a nepřiliš vědecké metodě náhodného výběru spisů podle česky znějících příjmení odsouzených osob. Když jsme zběžně prohlédli celkem asi 60 takto vybraných spisů, našli jsme mezi nimi 6 případů odsouzených osob se vztahem k československým souvislostem.¹⁵ Pokusíme se jejich životní osudy aspoň stručně charakterizovat.

Alexandr Michailovič Dvořák¹⁶ se narodil v roce 1891 ještě v Čechách, protože otec odejel s rodinou do Ruska až v roce 1892. Otec se nechával najímat na práci u statkářů a stejně se pak živil i jeho syn. Nepřijali ho ani do školy, protože byl cizinec. Přesto se naučil kovářskému řemeslu a dokonce si pořídil i soustruh. V roce 1918 se přišel do vesnice Letava v černigovském okrese Kamenec-Podolské oblasti. V srpnu 1937 byl zatčen orgány NKVD a 27. 11. 1937 byl trojkou NKVD odsouzen na 10 let práce v gulagu. Na jaře roku 1940 začal už z místa svého věznění v Burjato-Mongolské ASSR poblíž města Ulan Uhde (stanice Laudinsk, ústřední autodílna kolony NKVD č. 2) rozesílat dopisy s prosbou o pomoc nejvyšším představitelům strany a vlády: v dubnu 1940 Stalinovi, v květnu Ždanovovi a Molotovovi. Tomu jako předsedovi vlády psal: „Jsem kolchozník a žádám od Vás spravedlnost“. Dopis ze 17. 5. 1940 je součástí spisu dozoru prokuratury a zřejmě jej podle jeho diktátu napsal někdo z Dvořákových spoluvězňů, neboť sám byl málo gramotný.

¹⁴ EDELMAN, O. V.: Dela po nadzornomu..., c. d., s. 223.

¹⁵ Úspěšnost hledání tedy činila 10 %. Spisy byly vybrány z prvních 5 dílů soupisu 31, fondu 8131. Celkem osm vybraných spisů bylo v té době nedostupných, údajně proto, že si je vyžádaly soudní orgány.

¹⁶ GARF, f. 8131, op. 31, d. 6905.

V dopise uvádí, že mu nikdy nebylo sděleno formální obvinění, jen ze slov vyšetřovatele Jermeluka prý vyrozuměl, že příčiny měly být celkem čtyři (a každou z nich v dopise hned odmítl):

1) v roce 1933 měl zničit úrodu 20 ha kolchozního jetele tím, že před setbou otrávil jetelové semínko. Namítá, že každý kolchozník může potvrdit, že něco podobného nelze provést, a už vůbec ne dokázat po téměř pěti letech;

2) stýkal se s kulaky. Namítá, že sám patřil ve vesnici k nejchudším, a s nikým se nestýkal, protože byl cizinec a neměl ve vsi ani sourozence;

3) vyjádřil soucit s nepřáteli lidu Tuchačevským a Jakirem. Namítá, že čte jen velmi málo a o jmenovaných nic neví, ani je nezná;

4) byl členem Jagodovy bandy v Haliči. Namítá, že do Ruska přijel s otcem, když měl pět měsíců, a pak už nikdy nikam necestoval, a v Haliči nikdy nebyl.

Dvořák dodával, že byl přinucen podepsat neúplný protokol o výsledku a vůbec neví, co v něm bylo napsáno. Zmínil se, že byl zatčen krátce poté, co odmítl dát darem předsedovi kolchozu Čenicovi jízdní kolo, a odmítl i výzvu k přiznání od vedoucího Komsomolu Bojka.

Pracovník Prokuratury SSSR V. Bočkov postoupil 15. 9. 1940 Dvořákovu stížnost k prošetření prokuratury Kamenec-Podolské oblasti. Její pracovník Maslov vzápětí odpověděl, že si od orgánů NKVD vyžádali Dvořákův spis. Dvořák mezitím zaslal další stížnosti generálnímu prokurátorovi a obrátil se i na redakci Pravdy. Po půl roce se ozvali z Kamence-Podolského, že přes několikeré vyžádání a veškerou snahu oblastní správy NKVD nebyl Dvořákův spis, který se nachází ve zvláštním oddělení NKVD Ukrajinské SSR, dosud dodán. Teprve 3. 6. 1941 hlásí oblastní prokuratura do Moskvy výsledky šetření. Dvořák je prý střední rolník, který měl kdysi doma kovárnu a soustruh, zaměstnával denně dva pracovníky k nájemné práci a systematicky je vykořisťoval. V roce 1932 mu byl soustruh zabaven, protože včas nezaplatil exportní daň. Pracoval pak v kolchoze, ale měl špatnou pracovní morálku, za což byl v roce 1936 odsouzen k 1 roku nápravných prací. Podruhé byl zatčen a odsouzen v roce 1937 za to, že ve vsi Letavě udržoval styky s kulactvem, a prováděl antikomunistickou agitaci proti kolchozům (chválil např. Trockého, Tuchačevského a Jakira). Svou vinu popírá a napadá svědky, kteří potvrdili jeho styky s kulactvem v letech 1929-1930, kdy měl také prohlásit, že „kolchozní hospodářství je dobré jen pro lotry a darmožrouty“. Jiný svědek uvedl, že Dvořák v kovárně jednou prohlásil, že Tuchačevskij a Jakir byli dobří lidé.

Odsouzený prý přiznal, že mluvil jen o Trockém, ale v žádném případě ho neobhajoval. Vše ostatní popíral. Jeho zpochybňování svědků bylo prý neopodstatněnou pomluvou místních funkcionářů. Podle dalšího svědectví odmítl rovněž vyplnit žádost o sovětské občanství.

Ten poslední argument mohl být v jeho kauze tím nejpádnejším, známe totiž hodně podobných případů, kdy bylo odmítnutí sovětského občanství tvrdě potrestáno. Podle závěrečného vyjádření dozoru prokuratury se prokázalo, že Dvořákova stížnost je neopodstatněná, o čemž měl být vyrozuměn. Příklad tak byl 25. června 1941 uzavřen a ze spisu už se nedovíme, jak nadcházející válka ovlivnila Dvořákův život.

Antonín Josefovič Koutný (rusky Kautnyj)¹⁷ se narodil ve vesnici Sokoly v Krasnoarmejském okrese Žitomirské oblasti jako syn českých osídlenců. Byl označen za kulaka, protože vlastnil 12 ha půdy, dvě krávy a dva koně. V roce 1932 byl souzen dle paragrafu 58.10 a poslán do vyhnanství, odkud uprchl. Už v roce 1933 měl být členem diverzní organizace v dolech osipovské správy rudného průmyslu. Bydlel ve vesnici Kirburun v Baksanském okrese Kabardinské ASSR a v době zatčení byl bez stálého zaměstnání. Zatčen byl 23. 8. 1938 jako příslušník 12-členné kontrarevoluční fašistické organizace, do níž byl zverbován L. F. Gynkem v lednu 1938. Všichni ostatní členové skupiny byli ruští Němci, on jediný byl Čech. Svou vinu přiznal, když byl usvědčen výpověďmi 3 společníků, na jejichž usvědčení se též sám podílel. Podle názoru operativního tajemníka zvláštní porady (OSO) NKVD poručíka Balašova, který tuto zprávu 16. 1. 1939 zaslal Prokuratuře SSSR, bylo prozkoumáním zjištěno, že některé důkazy v této kauze jsou nedostatečné a je nutné došetření.

Také obviněný Koutný se obrátil na Prokuraturu SSSR z věznice NKVD č. 1 Kabardinské ASSR 10. 11. 1939 s žádostí o prošetření. Uvedl v ní, že vyšetřování probíhalo 7 dnů a nocí beze spánku a popisoval další trýznění. Přesto byl 4. 5. 1940 odsouzen zvláštní poradou NKVD SSSR v Moskvě podle paragrafu 58-10 a 11 trestního zákoníku RSFSR k 5 letům pracovního tábora. Už 7. 5. 1940 se obrátil na komisi stranické kontroly při ústředním výboru VKS (b) s tvrzením, že byl během vyšetřování týrán (bitím, dlouhodobým znemožněním spánku, odmítnutím lékařské pomoci), a nakonec byl přinucen podepsat lži nejen proti sobě, ale i proti lidem, které vůbec neznal. Psal mnoho stížností, ale nikdy nedostal na žádnou z nich odpověď, takže se domnívá, že je vyšetřovatelé zadrželi. Necítí se vůbec vinen a prosí stranickou komisi o prošetření. K žádosti se připojila i jeho manželka. Komise jeho stížnost předala Prokuratuře SSSR

¹⁷ Tamtéž, d. 6528.

spolu s prohlášeními dalších 10 odsouzených, kteří si stěžovali na nezákonné výslechové metody vyšetřovatelů, a požádala o rychlé prošetření. Jak vlastně probíhalo, nevíme, ale známe jeho výsledek, oznámený prokuraturou 2. 1. 1941 komisi stranické kontroly ÚV VKS (b): prošetření prokázalo, že stížnost je neoprávněná.

Richard Richardovič Dohnal (rusky Dognal)¹⁸ se narodil jako Čech ve Vídni 10. 12. 1910. Nevíme, jak se jeho rodina dostala do Ruska, ale koncem 30. let už pracoval jako elektrotechnik v kanceláři Elektroset' v městě Šachty v Rostovské oblasti. Dne 13. 11. 1937 byl náhle zatčen příslušníky NKVD, a od té doby s ním rodina ztratila jakýkoliv kontakt. Jeho otec se proto obrátil s žádostí o pomoc na poslance Nejvyššího sovětu SSSR K. A. Borina. Ten 10. 3. 1939 napsal Prokuratuře SSSR do Moskvy, že pokládá za nutné prověřit žádost občana Dohnala z města Kropotkina, jehož syn byl před 16 měsíci zatčen a vyšetřování se dosud protahuje. Poslanci bylo nutno rychle vyhovět, tak už 22. 3. 1939 požádal zástupce náčelníka oddělení pro zvláštní účely Prokuratury SSSR Gluzman oblastní prokuraturu v Rostově o prošetření případu. Po třech měsících jeho kolega Osipenkov žádost opakoval. Odpověď přišla 3. 8. 1939. Prokurátor Rostovské oblasti náčelník 1. oddělení Bajbekov sděloval, že Richard Dohnal byl „odsouzen podle 1. kategorie, což nám UNKVD sdělilo 20. 7.“ V úředním jazyce to znamenalo, že byl orgány NKVD už dávno zastřelen. Prokuratura se celkem třikrát znovu obrátila do Rostova s žádostí o zaslání podrobné zprávy o případu Dohnal, naposled 13. 12. 1939, kdy sám náčelník oddělení zvláštních úkolů Zotov žádal okamžité zaslání spisu, aby mohli poslanci Nejvyššího sovětu konečně odpovědět.

Jak to s odpovědí nakonec dopadlo, to už se ze spisu nedovíme. Zato je tam rukopisná stížnost dělníka a invalidy práce Richarda Dohnala ze 3. 3. 1947, adresovaná „Předsedovi komise na prošetření případů zatčených v letech 1937-1938“. Zřejmě mu ji někdo pěkným rukopisem napsal rusky, protože sám se podepsal latinkou jako „Dohnal“, tedy s písmenem „h“, jež v azbuce neexistuje. Píše se tam: „Žádám rozhodně a opakovaně o prošetření případu mého syna Dohnala R. R. odsouzeného k dlouhodobému trestu bez práva korespondence, jak nám bylo sděleno šachtinským prokurátorem. Na všechny své prosby a žádosti jsem za celých 9 let nedostal žádnou odpověď. Všichni ti (strašní zločinci), kteří s ním byli zatčeni ve stejné záležitosti, byli už v roce 1944 všichni propuštěni, kromě něho (a velmi moc bych si přál vědět, v čem ten jeho těžký zločin spočíval). My rodiče, už v pokročilém věku, jsme spoléhali jenom na syny, ten starší, za kterého prosím, byl nejlepší, mladší narukoval do České armády, a my jsme zůstali sami

¹⁸ Tamtéž, d. 697.

bez pomoci. Prosíme, sdělte nám výsledek šetření.“ Tentokrát se konečně dočkal odpovědi, ale určitě ne takové, jakou očekával. Prokurátor oddělení pro zvláštní úkoly Prokuratury SSSR, starší justiční rada Anaňjanc mu 2. 4. 1947 napsal: „Sděluji, že stížnost, adresovaná Prezídiu nejvyššího sovětu SSSR ve věci Dohnala R. R. byla Prokuraturou SSSR prověřena a nebylo jí vyhověno.“ Téhož dne ale pan Dohnal psal prokuratuře nový dopis s dovětkem, že jeho syn byl údajně odsouzen na 10 let vězení, takže už zanedlouho by mu trest měl vypršet, proto čeká na výsledek rozhodnutí. Tentokrát už mu prokuratura neodpovídala, jen tužkou někdo k dopisu připsal „16776 l Rostov. obl.“, což je patrně číslo vyšetřovacího spisu jeho syna.

A uplynulo dalších téměř deset let, než 29. 5. 1956 napsal vedoucí oddělení dopisů Nejvyššího sovětu SSSR prokuratuře, že jí posílá stížnost občana Dohnala a žádá, aby ho zpravili o výsledku šetření. V únoru 1956 se totiž konal XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, na kterém se poprvé promluvilo o nezákonnostech stalinského režimu, což zřejmě vzbudilo v panu Dohnalovi nové naděje. Prokuratura SSSR obratem stížnost postoupila do Kamenské oblasti a tím doklady ve spise končí. Je ale pravděpodobné, že pan Dohnal se až do své smrti vůbec nedověděl, že jeho syn byl zastřelen příslušníky NKVD nedlouho po svém zatčení.

Albert Václavovič (Vjačeslavovič) Suk¹⁹ byl ekonomem a náčelníkem tabákové správy Kirgizské SSR. I když se narodil v Čechách v roce 1874, od svých čtrnácti let žil v Rusku a sám uváděl, že už se cítí být více Rusem než Čechem. Možná tak chtěl zastříť svůj cizí původ, neboť každý cizinec byl najednou podezřelý z protistátních úmyslů nebo špionáže. Při prohlídce u něj doma zabavili korespondenci s československou misí v Charkově z let 1925-1926 a marně vysvětloval, že je čistě rodinného charakteru a týká se jeho bratrance R. A. Dintera, který v misi v té době pracoval. Když žádný důkaz špionáže nenašli, obvinili jej z kontrarevoluční záškodnické činnosti a 29. 11. 1937 jej pověstná trojka UNKVD Kirgizské SSR odsoudila k 10 letům gulagu.

Už před tím, 27. 9. 1939, podal protest proti svému zatčení k prezídiu Nejvyššího sovětu SSSR. Kirgizská prokuratura pak musela vysvětlit, proč vlastně byl odsouzen. Podle ní prováděl záškodnickou činnost v oblasti tabáčnictví tím, že záměrně snižoval úrodnost tabáku v Kirgizii, a prováděl kontrarevoluční agitaci proti výstavbě socialismu v SSSR. Byl souzen společně s agronomelem Borisem Chomzem, který vykládal dělníkům hřebčína č. 53 anekdoty kontrarevolučního obsahu, za což byl odsouzen k nejvyšší výměře trestu (VMN), tedy k zastřelení. Kontrarevoluční činnost obou odsouzených byla

¹⁹ Tamtéž, d. 4788.

údajně potvrzena agenturním „rozpracováním“ i věcnými důkazy, zvláště nalezeným sešitem, do kterého si Chomze zapisoval anekdoty. Záškodnická činnost Sukova nebyla sice „důkazně doložena“, ale při rozhodování se vzalo v úvahu, že už byl kdysi souzen v Krymské ASSR za záškodnictví, a že v roce 1929 byl za údajnou špionáž (možná právě za onu rodinnou korespondenci) odsouzen na tři roky do vyhnanství. Prostě, Suk „je sociálně nebezpečný pro naši socialistickou společnost“.

Náčelníkovi oddělení Prokuratury SSSR pro zvláštní úkoly Zotovovi však takové vysvětlení nestačilo a 17. 2. 1940 napsal do Kirgízie žádost o došetření. Podle něj nejsou důvody hodnotit Suka jako sociálně nebezpečného. Na základě čeho se rozhodlo o jeho potrestání? Pokud šlo jen o to, že byl už v minulosti trestán, tak to nemůže být důvodem pro vyměření 10 let gulagu. Proto je nutné znovu projít materiály a v případě Sukovy nevinny rozhodnutí trojky změnit. Téhož dne psal Suk Prokuratuře SSSR již z Berikulského oddělení Siblagu NKVD (3. lagpunkt). Uváděl, že ani po 22 dnech soustavných výslechů se vyšetřovatelům nepodařilo prokázat jeho záškodnickou činnost ani spojení s osobami, které páchají kontrarevoluční činnost. „Takový rozsudek porušuje absolutně všechny normy trestního zákoníku a speciální předpisy o správě justice, z hlediska zákona představuje akt zcela svévolný, a proto nemůže zůstat v platnosti,“ věřil ještě vězeň gulagu Suk.

Záležitost dostal k vyřízení prokurátor oblasti v záloze Prokuratury Kirgizské SSR Jergajev, který 29. 3. 1940 přečetl spis č. 496 obviněného Suka a došel k závěrům, že Suk skutečně prováděl záškodnickou práci v tabáčnictví a protisovětskou agitaci poráženeckého charakteru. Zatímco Chomzemu šlo díky u něj doma nalezeným dopisům a sešitu s anekdotami dokázat pomluvy i kontrarevoluční agitaci, ústní i písemnou, takže se přiznal, o Sukových protisocialistických výrocích mluvil jen Chomze a agenturní zdroje, které bylo třeba prověřit. Zrovna tak je třeba dokázat, že Suk skutečně „s kontrarevolučními záměry mařil výstavbu kůlen pro sušení tabáku tím, že vydával záškodnické pokyny a sám je uváděl v život“. Prokurátor tedy navrhol, aby rozhodnutí bývalé trojky NKVD Kirgizské SSR ze 29. 11. 1939 bylo ve věci trestu smrti pro Chomzeho uznáno za správné, ale případ Alberta Suka aby se vrátil NKVD k došetření a případnému novému rozhodnutí.

Neuplynuly ani tři měsíce, když Prokurátor Kirgizské SSR Tolstunov ohlásil 13. 6. 1940 do Moskvy, jak šetření dopadlo. Podle sdělení NKVD není možné nové materiály na odsouzeného Suka dohledat, protože jeho výrobní činnost se vztahovala v letům 1933-

1934. „Se změnou rozhodnutí Trojky v jeho věci NKVD Kirgizské SSR opět nesouhlasí, což Vám tímto sděluji“. Takže ani prokuratuře v Moskvě nezbylo, než případ uzavřít v podobném duchu. Závěry šetření ze 27. 12. 1940 však byly doplněny i o dávno vyčpělé argumenty, jež měly opodstatnit poměrně vysoký trest. Uváděly totiž, že Suk již v minulosti prováděl protisovětskou činnost tím, že ve spojení s československou misí se zabýval záškodnictvím v oblasti výroby tabáku a služebně pobýval též v Německu, Rakousku, Polsku a Švýcarsku. Suk se nevzdával a podával prokuratuře další stížnosti (např. 12. 3. 1941), ale bezvýsledně. Teprve dopis prokuratury ze 2. 3. 1957 naznačuje, že se mu alespoň zpětně dostalo rehabilitace.

Ivan Francevič Jaroš²⁰ se narodil 1. 1. 1901 ve vsi Staryj Iržavec v Oržickém okrese Poltavské oblasti a byl účetním na stavbě cukrovaru ve Veselo-Podoljansku v Semjonovském okrese. Od roku 1932 žil s manželkou u stanice železniční dráhy Veselyj Podil. Podle zprávy vyšetřovatele byl 15. 3. 1938 zatčen NKVD, protože prováděl špionážní a diverzní činnost, sbíral zprávy o náladě kolchozníků, o kapacitě výroby cukrovaru, a seskupoval protisovětské osoby do diverzní skupiny, která měla v případě války s kapitalistickými státy vyřadit z činnosti příslušné agregáty a otrávit vodu ve všech vodovodech, zničit železniční svršky a mosty. I když se k ničemu nepřiznal, byl 8. 10. 1938 Trojkou UNKVD Poltavské oblasti podle § 54-6 a 9 odsouzen na 10 let gulagu. Zpráva končila sdělením: „Jeho otec je Čech a měl kdysi pivovar.“

Právě tato okolnost byla podle vlastního Jarošova vyjádření příčinou jeho potíží. Jeho otec pocházel z Čech, kde vystudoval průmyslovou školu, a jako odborník na pivovarnictví přišel v 80. letech do Ruska. Po dvacet let pracoval na různých pivovarech v carském Rusku, až roku 1905 získal pozemek a začal se sám zabývat domácí výrobou piva, sladu, vod a jiných nápojů. Později se stal členem Svazu řemeslníků, a v roce 1927 předal svou výrobu do kolchozu, kam i s rodinou odešel pracovat. Rodina měla 14 členů, a všichni byli tak jako rodiče občany ČSR, později přijali občanství SSSR. Ivan Jaroš ho získal v roce 1926, ale zároveň k tomu dodal: „Domnívám se, že jako hlavní důvod mého neštěstí – obvinění podle § 54-6 a 9 ze špionáže – posloužila moje bývalá cizí státní příslušnost, to, že jsem bývalým občanem Československé republiky.“

Jaroš byl po svém zatčení umístěn v Kremenčugské věznici. Ve své stížnosti uváděl, že 11. 4. 1938 ho bitím a hrozbami přinutili podepsat obvinění v protokolu o výsledku. Soud se odehrál v Poltavské věznici. Jaroš stále tvrdil, že je nevinný, a posílal stížnosti komisaři vnitra Ukrajinské SSR, prokuratuře a dalším institucím. Odmítali mu

²⁰ Tamtéž, d. 2893.

dávat papír na psaní stížností a 22. 6. 1939 jej přes Charkov, Vladivostok a záliv Nogajevo odvezli do tábora 3. GPU na nalezišti Skrytyj, kam dorazil 15. 8. 1939. Tady opět získal papír a napsal Prokurátorovi SSSR. Až po telefonické urgenci dostal odpověď, že jeho stížnost byla postoupena k šetření. Byla to vůbec první odpověď, všechny stížnosti zůstávaly bez odezvy. V dopise uváděl i svědky, kteří by v novém procesu mohli dokázat jeho nevinu. „Myslím, že zfabrikované špióny nemá SSSR zapotřebí,“ psal v dopise a žádal, aby ho vrátili ženě a dětem, aby je mohl vychovávat a dále být dobrým občanem SSSR.

Po šetření poslala prokuratura Poltavské oblasti do Moskvy sdělení, že odsouzený neuvedl ve své stížnosti žádné důvody hodné pozornosti, zatímco z materiálů jeho spisu je vidět, že skutečně prováděl špionážní a diverzní činnost, údajně ve prospěch Polska. Více informací už spis prokurátorského dozoru bohužel neobsahuje.

Josef Josefovič Roháček (rusky Rogačik)²¹ má svou složku u prokurátorského dozoru poněkud útlu. Zájem prokuratury o něj vyvolal až jeho dopis Velvyslanectví ČSR v Moskvě ze 12. 4. 1947. Píše v něm, že až do okamžiku svého zatčení byl občanem ČSR a měl i svůj pas. Narodil se v roce 1893 v okrese Turčianský Svätý Martin jako Slovák. Rodiče byli rolníci a zemřeli, když mu bylo deset let. Jako sirotka ho cizí lidé vzali s sebou do Ruska. Začal tam prodávat v obchodě a živil se tak až do svého zatčení v Saratově 15. 10. 1938, po kterém byl za protisovětskou agitaci podle § 58-10 odsouzen oblastním soudem v Saratově na 5 let gulagu. Znovu byl zatčen v roce 1942 (zřejmě v době, kdy si ještě odpykával trest vězení) a Trojkou NKVD SSSR odsouzen 13. 1. 1943 podle § 87-10 a 8 na dalších 10 let pobytu v gulagu. Oba tresty si odpykával v táboře u Krasnojarska, Kraslagu. Obě odsouzení pokládá za nespravedlivá, učiněná bez jakýchkoliv důkazů. Neprováděl žádnou kontrarevoluční činnost, obvinění jsou nepravdivá a v ničem se necítí vinen. Prožít 15 let v táborech je příliš těžké, navíc má už špatné zdraví. Proto se obrací na zplnomocněné zástupce Československé republiky, aby na příslušných instancích zařídily prošetření jeho věci a propuštění na svobodu, a zajistily mu právo na návrat do vlasti.

Nemáme doklady o tom, jak prošetřování Roháčkovy žádosti probíhalo. Známe pouze závěr – 18. 1. 1947 napsal pracovník zvláštního oddělení Prokuratury SSSR Tamazin náčelníku Kraslagu MVD, aby Roháčkovi sdělil, že Prokuratura SSSR jeho žádost prošetřila a neshledala důvody pro její vyřízení. Poslední doklad je z 8. 7. 1961, kdy Prokuratura prověřovala Roháčkovu žádost o rehabilitaci. Z ní se dovídáme, že jeho

²¹ Tamtéž, d. 15445.

pokus uniknout z gulagu s odvoláním se na československé občanství se nezdařil. Po odpykání trestu mu byl přikázán pobyt ve vyhnanství, odkud byl propuštěn 14. 4. 1956.

Další údaje se nám podařilo zjistit z databáze obětí politických represí sdružení Memoriál.²² Roháček dosáhl 17. 2. 1962 soudní rehabilitace. Je však zajímavé, že v evidenci Memoriálu je zaznamenán ještě jeden Roháčkův konflikt se zákonem. Už 30. 7. 1935 byl údajně zatčen pracovníky okresního oddělení NKVD v městě Bekově, kde na místním tržišti vedl antisovětské rozhovory, agitující proti politice komunistické strany. Údaje o rozsudku chybí, ale i tento případ byl správou KGB Penzenské oblasti 7. 10. 1961 rehabilitován.

Naše sonda do fondu spisů dozoru Prokuratury SSSR tedy prokázala, že v něm lze najít případy s československými souvislostmi. Z oněch šesti jmen perzekvovaných jsme v evidenci obětí politických represí vydané Memoriálem našli pouze dvě jména,²³ takže je pravděpodobné, že fond může být zdrojem informací jiným způsobem prozatím nedosažitelných. Dokumenty obsažené ve spisech zároveň přesvědčivě ukazují, že orgány prokuratury, přes drobné náznaky objektivnějšího pohledu na některé případy, zůstaly plně ve službě ideologickým dogmatům své doby. Není jistě náhodou, že ani jeden z námi sledovaných případů nebyl vyřešen ve prospěch odsouzeného, přestože všichni odsouzení byli později soudně rehabilitováni.

Je pravděpodobné, že v dohledné době se zlepší možnosti badatelské orientace v tomto fondu, neboť bez spolehlivé kartotéky osob, na něž byly dozorové spisy zavedeny, není řádné vytěžení fondu možné. Už před časem bylo totiž zveřejněno, že pro období do roku 1953 se v GARFu zpracovává speciální katalog spisů, nejprve má být zachycena etapa 1941-1953.²⁴ Problém s nápořem represí na konci 30. let to však neřeší, ostatně z období tzv. Velkého teroru se ve zmíněném fondu nachází jen nevelké množství spisů. Přesto nepochybně stojí za to věnovat tomuto fondu badatelskou pozornost.

Bude pak nutné projít i záznamy z padesátých let, kde mohou být spisy zavedené kvůli rehabilitaci, ale vztahující se k předválečné a válečné době. Je zajímavé, že publikovaný katalog spisů, týkajících se obvinění podle § 58-10 za období od března 1953 do roku 1991, patrně žádný záznam o Češích a Čechoslovácích neobsahuje. I v něm však chybí údaje o místě narození, takže toto tvrzení není definitivní. Pro badatele se

---

²² *Žertvy politického terora v SSSR*. Izd. 3-e. Moskva, Izdatelstvo Zveňja 2004, Rogačik Iosif Iosifovič.

²³ Albert Suk a Josef Roháček.

²⁴ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 6.

zájmem o poválečné československo-sovětské vztahy však katalog přináší jiné podněty. Týkají se obvinění z antisovětské agitace a propagandy, v nichž se objevila nějaká československá souvislost. Např. Ju. N. Bokarev, zatčený v listopadu 1956 milicí ve Rjazani, nadával na sovětský režim a vyhrožoval, že přijde povstání, tak jako v Maďarsku a Československu.²⁵ Zámečník E. I. Černošček z města Stalino anonymně už od roku 1955 anonymně rozesílal antisovětské dokumenty různým rozhlasovým stanicím, mj. i do Prahy.²⁶

Asi třicet jmen se do spisů dostalo v souvislosti s protestními akcemi proti okupaci Československa v roce 1968. Ještě v roce 1968 byly z tohoto důvodu zavedeny spisy na V. I. Fajnberga, V. I. Meľnikova a skupinu osob, kterou tvořili Ju. L. Gendler, A. M. Studenkov, L. B. Kvačevskij, E. V. Šašenkov a N. N. Danilov.²⁷ Nejvíc obvinění se objevilo v roce 1969. Např. A. A. Petrov z Leningradu v dopise prezídiu ústředního výboru KSSS mj. napsal: „Odsuňte vojska z Československa, nelezte na Arabský východ, Kubu atd. Máte Rusko. Myslete na něho...“²⁸ Vězeň M. S. Kostin v dopise náčelníku své trestní kolonie protestoval proti vstupu vojsk do ČSR, student pedagogického institutu v Lucku V. V. Topčij rozhodil ve škole 9 letáků s protestem, studenti leningradské polytechniky A. M. Levinštejn a Ju. L. Toropkov kritizovali v letáku agresi proti Maďarsku a Československu, radiomechanik V. N. Čerkasov rozšířil ve Vilniusu 10 letáků s protestem proti vpádu do ČSR.²⁹ Zámečník A. L. Avakov z Komsomolsku na Amuru vyjádřil v dopise Brežněvovi své pohoršení nad vpádem do ČSR, výtvarník S. V. Lipatov z Alma-Aty rozesílal redakcím sovětských novin plakáty s protestem proti vpádu do ČSR, studenti V. G. Belorusskij a G. A. Lesnjak z Kaunasu na Litvě šířili letáky s výzvou „Svobodu Československu!“, M. A. Achundov z Baku rozeslal stranickému vedení v Ázerbajdžánu a Turkménii protesty proti vpádu do ČSR.³⁰ Tiskař A. Ju. Cilinskij z Rigy psal po stěnách, plotech a chodnících hesla „Pryč se sovětskými okupanty Československa a Litvy!“, horník z Volyně P. I. Michajlenko napsal o Dni horníků na stěny dolu, restaurace, stadionu a nádraží heslo „Smrt kremelským okupantům, ruce pryč od ČSR!“, student matematicko-fyzikální fakulty Litevské univerzity v Rize I. A. Riis vystavil u sochy Svobody v centru Rigy plakát proti vstupu vojsk do ČSR, polil se benzinem a zapálil.³¹

²⁵ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 265; GARF, f. 8131, op. 31, d. 80837.

²⁶ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 551; GARF, f. 8131, op. 31, d. 89844.

²⁷ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 693; GARF, f. 8131, op. 36, d. 5502, 2838, 2752.

²⁸ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 694; GARF, f. 8131, op. 36, d. 2712.

²⁹ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 695, 698, 701; GARF, f. 8131, op. 36, d. 2856, 3121-3123, 3265, 2985.

³⁰ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 701-703; GARF, f. 8131, op. 36, d. 3254, 3306, 3359, 3270.

³¹ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 703, 704; GARF, f. 8131, op. 36, d. 3370, 2823, 3231.

Redaktor M. S. Lichcov z města Čerkassy vyvěsil veřejně leták „Ať žije svobodné Československo! Pryč s okupanty!“, student pedagogického institutu v Uljanovsku G. G. Puzanov na školním semináři kritizoval okupaci ČSR, skupina osob ve složení N. N. Braun, S. A. Maľčevskij, V. G. Vodop'janov, R. E. Rozenson, A. S. Berger a N. M. Cyruľnikov vedla antisovětské hovory a mj. složila verše o událostech v ČSR a účastnících demonstrace na Rudém náměstí v srpnu 1968.³²

Protesty pokračovaly i v dalších letech. V roce 1970 byl zaveden spis na učitele Ja. M. Suslenského a bývalého učitele I. Ja. Mešnera z města Bendery v Moldávii, kteří v zápiscích do svých deníků nalezených při prohlídce odsoudili vstup vojsk do ČSR, v roce 1972 na inženýra A. I. Lazarenka z Moskvy, který veřejně hovořil o okupaci ČSR, a na demonstrátora Polytechnického muzea v Moskvě V. G. Popova, který v kruhu svých známých říkal zhruba totéž.³³ Poslední zmínka se týká roku 1982, kdy byl zatčen Ukrajinec Ju. T. Litvin, který rozšiřoval letáky pod názvem „Bojovníkům za svobodu a nezávislost Československa!“.³⁴

Spisy z této části fondu dozoru Prokuratury SSSR, tedy z období po roce 1953, se již staly zdrojem zajímavých historických analýz.³⁵ Je však zřejmé, že obě části fondu mohou vydat svědectví o některých dosud málo známých tématech novodobých dějin, na jejichž výzkum v primárních pramenech, tedy ve fondech archivů Ministerstva vnitra RF a Federální bezpečnostní služby RF, si budeme muset zřejmě ještě nějaký čas počkat.

---

³² 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 704-706; GARF, f. 8131, op. 36, d. 5251, 3273, 3230.

³³ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 720, 740; GARF, f. 8131, op. 36, d. 3864, 3865, 4893.

³⁴ 58¹⁰. *Nadzornyje proizvodstva...*, c. d., s. 794; GARF, f. 8131, op. 36, d. 8866.

³⁵ Např. KOZLOV, V. A.: *Massovyje besporjadki v SSSR pri Chruščeve i Brežneve (1953 – načalo 1980-ych gg.)*. Novosibirsk 1999. I když podtitul práce udává, že analýza sleduje období až do počátku 80. let, ve skutečnosti končí uprostřed 60. let a další vývoj jen naznačuje.